

**Yrd. Doç. Dr. Hasan Demiroğlu ile Rusya Federasyonu'nda Yaşayan Türk Halkları
Üzerine Söyleşi***

SORU 1: Bildiđiniz gibi Rusya Federasyonu içinde çeşitli Türk boyları yaşamaktadır. Bunların tarihsel dönem ve günümüzle karşılaştırmasını yaptığımız da neler söyleyebilirsiniz?

H. DEMİROĞLU: Baştan şunu dile getirmek gerekiyor Rusya Federasyonu dediğimiz çok muazzam bir coğrafya. Bu ülke içerisindeki Türklerde muazzam bir coğrafyaya yayılmış durumda bundan dolayı genel itibari ile bir kısaltılmış şekilde izaha çalışırsak söylenebilecek en doğru söz Rusların 1380'li yıllardan itibaren iki Türk devletinin mücadelesinden kazançlı çıkmış olduğudur. Moskova Knezliği'ni Rusya yapan Türklerdir. Kimdir bu Türkler? Timur İmparatorluğu ve Altınordu Devletidir. Timur Altınordu'ya darbeyi indirmiş Altınordu egemenliği altındaki Moskova Knezliği bağımsızlığına kavuşarak sonraki süreçte hep Türk yurtları ya da Türkler aleyhinde büyümüştür. Bu büyüme Kazan'la başlamış 1552-1556 yılları arasında Astrahan ve Sibirya hanlıkları Rus egemenliğine girmiştir. Sibirya sayesinde Ruslar günümüze kadar gelmiştir. Peki Sibirya neden önemlidir? Çünkü Ruslar 16. ve 19. Yüzyıllarda Sibirya'nın demirini 20. Yüzyılda ise petrol ve doğalgazını sömürmüştür. Rusya 1853-1856 Kırım Savaşı'nda Avrupa'nın en önemli üç devletine kafa tutarken (Osmanlı, İngiltere, Fransa) Sibirya'dan sömürdüğü altınlarla ayakta kalabiliyordu. Bu gerçek pek bilinmez ama gerçek budur. Rusya, 1806-1812 Savaşı'nda Türkiye'ye 1812 de Napolyon Moskova'ya girdiğinde Fransızlara kafa tutmuşsa bunun sebebi Rusya'nın Sibirya'dan sömürdüğü demir ve kömür gibi yeraltı zenginlikleri ve ticaret mallarıdır. 11. asırda ise Rusya Sibirya'nın en önemli yerüstü zenginliği olan tatlı su kaynaklarını sömürecektir.

SORU 2: 2008'de şehirli Altaylıların iletişimde dil tercihleri üzerine yapılan ankette, Altaylılar ve Ruslarda ana dillerinde haber almada derin farklılıklar gözlemliyoruz. Rusların iletişimde Rus dilini tercih etmesine karşılık, Altaylıların % 9'u sadece Altay Türkçesinde haber almayı tercih etmektedir. Bu durumu Sovyetlerin Altaylıları asimile etme politikasına bağlayabilir miyiz?

H. DEMİROĞLU: Kesinlikle, ancak sadece asimile politikasına bağlarsak yanlış yapmış oluruz. Şurası bir gerçek ki Sovyetler sadece Altay bölgesini asimilasyona tabi tutmamıştır.

---

* Söyleşi 16 Aralık 2013 tarihinde editör kurulu tarafından gerçekleştirilmiştir.

Öncelikle Altaylarda bu kadar başarılı olmalarının sebeplerinin araştırılması gerekir. Bunun en önemli sebebi az önce söylediğimiz gibi iktisat olarak Rusya buraya çok önem veriyor. Yani öncelik iktisattır ve bir devletin belli bir güce erişmesi için önce iktisaden belli bir düzeye ulaşması gerekiyor. İktisaden belli bir güç ulaşamayan devletler nüfus olarak ne kadar çok olurlarsa olsunlar dünya devletleri üzerinde belli bir yerleri yoktur. Rusya Sibirya'ya 1560'larda gelmiş ve 1580'li yıllarda hakimiyetini pekiştirmeye başlamıştır. Buraya hakim olmaları bir buçuk asır sürmüştür ama hakim olduktan sonrada buranın kürkünü, demirini, altınını doğalgaz ve petrolünü sömürmüştür. Bu düzeni devam ettirebilmek için Altay bölgesini asime etmekten başka çareleri yoktu. Bunda başarılı olduklarını da söyleyebiliriz. Bu bağlamda Nikolay İlminski'nin Türklerin zorla değil yavaş yavaş asimile edilmesi yolundaki düşünceleri Rus devlet adamları tarafından da benimsenmiştir. İlminski kendine şu soruyu sormuştur? "Günümüze kadar asimilasyon konusunda neden başarılı olamadık?" Gerçekten de Rusya asimilasyonda 1850'lere kadar başarılı değildir. Bu konuda başarı barışçıl yöntemlerin seçilmesiyle 1870'lerden sonra gelmiştir.

Soru 3: Türkçe Eski sınıflandırmada Ural-Altay dil grubu içerisinde geçiyordu. Şimdilerde ise Ural ve Altay olarak geçmektedir. Ural-Altay dillerinin akrabalığına hiçbir zaman kesin gözüyle bakılmamıştır. Altay Cumhuriyeti de dilini geliştirmek adına bazı politikalar uygulamıştır, fakat başarılı olmadığını görüyoruz. Dil politikalarının gerçekleşmesinde ki başarısızlıklar bürokratik atalet ile açıklanabilir mi? Sizin bu konudaki görüşleriniz nelerdir?

H. DEMİROĞLU: Bürokratik ataleti Türklerin kendi arasındaki münasebeti olarak ele aldığımızda; kabul edelim ki muazzam bir coğrafyaya yayılmış Türk halklarının siyasal olarak birleşmesi mümkün değildir. Rusya SSCB döneminde ve sonrasında bu coğrafyada yegane kurucu unsur. Peki, Türkler neler yapabilir bu coğrafyada? Ben Türkiye'nin siyasi olarak değil kültürel olarak bu coğrafyada var olması gerektiğini düşünüyorum. Ruslar Çarlık döneminde bu coğrafyada Türkoloji adına önemli çalışmalara imza atmışlardır. Türkiye geleceğe yönelik bir atalet dönemindedir. Örneğin Osmanlı döneminin bir fetret devri vardır. Türkiye'nin Osmanlı'nın son dönemlerinden sonra Türk dünyasına yönelmek gibi bir düşüncesi olmamıştır. Türklerin siyasi ve kültürel olarak birleştirilmeye yönelik çalışmaları olmuştur. Söz gelimi, Kırmızı İsmail Bey Gaspıralı dilde fikirde işte birlik ülküsünü dile getirmiştir. Dil derken kasıt Türkçe fikir derken Türklük düşüncesi iş derken kasıt siyasettir. Türkiye 1991 den sonra dilde ve fikirde bir olmadan işte bir olunacağını zannetti. Benim şahsi fikrim siyasette birlik uzun ve planlı bir süreçte olabilir. Ancak bunun kültürel alt yapısının esaslı ve sağlam bir şekilde oluşturulması lazımdır. Söz gelimi kültürel olarak yavaş yavaş 50

yıllık bir plan çerçevesinde bir şeyler yapılabilir. Türkler olarak bizim eksiklerimiz her şeyin sonucunu hemen almayı beklememizdir.

Soru 4: Kazan ve Ufa gibi Tatarların ve Başkurtların yaşadığı bölge daha güçlü bir şekilde Türk kültürünü temsil ederken, Altay bölgesinin bu konuda daha zayıf olduğunu görüyoruz. Sizce bunun nedenleri nelerdir?

H. DEMİROĞLU: Nedenleri çok, ancak iki nedenin üzerinde durmak yerinde olacaktır. Birincisi ve en önemlisi 'din' faktörüdür. Esasında bu sorun sadece Altay bölgesinin değil Tataristan, Başkurdistan ve Çuvaşistan'da önemli bir sorundur. Çuvaşlar Türk'tür. Ama Çuvaşlarda Tatarlar ve Başkurtlar kadar kendi dillerine hâkim değildirler. Ben bunu 2011 yılında Şupaşkar'daki bir sempozyumda dile getirmiştım. Bir Çuvaş şu soruyu yöneltmişti 'Biz neden Tatarlar gibi Çuvaşça konuşmuyoruz?' bende bu soruya yanıt olarak Müslüman değilsiniz demiştım. Çünkü Tatarlar ve Başkurtlar Müslüman oldukları için kendilerini hep korumuşlardır. Çuvaşlar çok geç Hıristiyanlaştırılmalarına rağmen kendi benliklerini muhafaza edememişlerdir. Ruslar Çuvaşları 17. asırda Hıristiyanlaştırmıştır. Gök Tanrı inancına sahip olan Altaylılar daha da geç dönemde din değiştirmek zorunda kalmışlardır. Bu bağlamda din önemlidir. 70 yıllık sosyalist rejime rağmen halkların kardeşliği adı altında insanları Ruslaştırmaya çalışmışlar ama başaramamışlardır. Bunun sebebi dindir. İkincisi de tarihtir çünkü Tatarların ve Başkurtların geçmiş bir tarihi vardır. Buna istinaden sağlam ve merkezi bir yönetimlerinin olduğu söylenebilir. Altaylar göçebe kültürü çok geç bıraktıkları için öyle değildir. Çuvaşlar neden böyle dersiniz çünkü Çuvaşlarında merkezi yönetimi vardı. Çuvaşlarda din önemli olmuştur. Altayların merkezi bir yönetimi yoktur hep özgür bir şekilde yaşar gerektiğinde konfederasyon kurarlardı bundan dolayı devlet onlara daha fazla etki etmiştir. Bir hususu daha dile getirmek istiyorum sadece Rusya'da değil dünyada İslamiyet'i seçen Türkler Türklüklerinden bir şey kaybetmemiştir fakat başka dinlere geçenler yok olup gitmişlerdir bunun en bariz örneği Bulgarlardır.

Soru 5: Hâkim milletin (Titüler) dili Altay Cumhuriyeti'nin topraklarında Altayca; Rusça ile birlikte eski bir devlet dili olarak kabul edilmiştir. Hatta Altay cumhuriyeti dil yasasının 2002 versiyonunda iki dilliliğin ve çok dilliliğin gelişmesi için maddeler görüyoruz. Buna rağmen Altayca geri planda kalmış bir dil olarak görülüyor. Siz bunu neye bağlıyorsunuz?

H. DEMİROĞLU: Sadece Altay bölgesinde değil bütün özerk Türk cumhuriyetlerinde 2002 de bu tür kararlar alınmıştır hatta ben 2003'te Tataristan'a ilk gittiğimde Latin alfabesine geçileceği söylenip sokak isimleri Latin alfabesi ile yazılıyordu. Ancak daha sonra

uygulanmamıştır. Bunlar sadece dönem itibari ile Vladimir Putin'in ülke üzerinde daha yeni yeni ülke genelinde egemenlik kurmaya başladığında almış olduğu kararlardır. Putin 2000 yılında tam olarak başa geldiğinde yavaş yavaş ülkede ipleri eline almaya başlamış ve 2002 de ise bütün özerk Türk cumhuriyetlerine bu hakları vererek onların tepkilerini en aza indirmiş ve zaman geçtikçe bu hakları geri almıştır. Örneğin 2008 yılında Tataristan cumhuriyetinde cumhurbaşkanı seçimleri iptal edilip Moskova tarafından atanmaya başlanmıştır. Aslında bu Rusya genelinde var olan bir şeydir. Bu güce bağlıdır siyasi güç dediğimizde budur.

Soru 6: Küreselleşen dünyada kaybolan diller, milletler görebiliyoruz. Altaylarda ki Teleütler bunlardan biridir. Diğer yandan Altaylarda yok olmakta olan dillerin korunması için sizce neler yapılabilir?

H. DEMİROĞLU: Çok şey yapılabilir ama daha öncede bahsettiğim gibi iktisaden bir bölgeye girilemedikten sonra o bölgede etkili bir siyaset izlemenin imkânı yoktur. İktisaden derken Türk şirketleriyle Türk yayınevleriyle üçüncü soruda değindiğimiz gibi Gaspıralı'nın "dilde fikirde işte birlik" derken kast ettiği şey şudur. Dilde bir olduğumuzu düşünürsek bir kitap yayınlanacak 70 değil 280 milyonluk Türk dünyasında satılacaktır. Aynı şekilde bir iş yeri açtığınızda aynısını düşünün o yüzden iktisaden güçlü ve kalıcı olmak gerek. Önce Türk iş adamlarının Altaylara gidip o bölge insanların sorunlarını paylaşmalı ve iktisaden Türk dünyasına hakim olmaya çalışılmalıdır. Diğer türlü yaklaşımlar havanda su dövmek olur bir sonuç alınamaz. 2005 yılında Kazan'dayken Türklerin birbirine destek olmadıklarını ve Vietnamlıların birbirini kolladıklarını gözlemlemiştim etmişim. 2012'de tekrar aynı bölgeye gittiğimde Türklerin bu davranışları sayesinde piyasadan elendiklerini Vietnamlıların ise piyasada kendilerine önemli bir yer edindiklerini gördüm. Kısaca söyleyecek olursam bu sorunun cevabı iktisattır. Esasında bunu ilk dile getiren ben değil rahmetli hocamız Turan Yazgan'dır. Ancak ne yazık ki desteklenmemiştir.

Soru 7: Sovyetler Birliği'nin izlediği politikaların bazı halkları dil ve kültür açısından asimile ederek yok olma durumuna getirmesinin altında yatan sebepler olarak neleri görüyorsunuz?

H. DEMİROĞLU: Hepsinin toplandığı ortak bir nokta olsa da işin temeli daha önce vurguladığım gibi iktisattır yani paradır. Çünkü toplumlar geçmişi, anı ve geleceği sorgulayamadıkları zaman kendilerini yönetenleri sorgulayamazlar. Ruslar Tataristan gibi Türk bölgelerinin zenginliklerini elden bırakmak istemedikleri için 1850'lerden itibaren "Bu bölgelere nasıl hakim olabilirim?" diye düşünmüştür. Bu noktada kültürel olarak bu bölgeye

nüfuz edilmesi gerektiğini düşünen Rus karar alıcılar Türkistan'daki Türk haklarının kültürel olarak Ruslaştırılmadıkça bu bölgeye tamamen hakim olamayacaklarını görmüşlerdir. Tamamen hakim olunabilmesi için ise, bozkır ve Türkistan coğrafyasında müşterek bir Türk Tatar dili yerine her millet için belli bir boy şivesinin ana dil olarak kabul ettirilmesi gerektiğini düşünürler. Günümüzdeki bu coğrafyada kullanılan Özbekçe, Kazakça, Tatarca vb. diller işte buradan çıkar. Bir buçuk asır önce bu diller yoktu ama İlminski bunların bilimsel temellerini oluşturdu siyasetçilerde bunları uyguladı. Burada devletin devamlılığı üzerinde de durmak gerekir. Örneğin Osmanlı yıkılıp Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Maalesef Türkiye kurulur kurulmaz Osmanlıyı reddetmiştir ama Sovyetler Birliği kurulur kurulmaz Rus Çarlığı'nı reddetmemiştir İlminski'nin yazdığı raporların hepsi teker teker uygulanmıştır. Devletin devamlılığı işte budur. İlminski'yi bunları raporlarında sunmuştur. Komünist idare İlminski'yi reddetmemiştir. Bunun sebebi, Rusya'da, Türk ülkelerini sömürmek söz konusu olduğunda İvan da Lenin de Stalin'de hepsi aynı şeyi düşünür. İşte biz buna devlet devamlılığı diyoruz. Son olarak genel itibari ile şunları dile getirebiliriz; bölgenin geleceği nasıl şekillenecektir? Hep böyle mi gidecektir? Diye sorduğumuzda hali hazırda bu gidişatı değiştirebilecek bir Türkiye'nin olmadığını bilâkis kendi sorunları ve komşularıyla boğuşan bir ülkenin var olduğu görülecektir. Nüfus olarak Rusya'daki Müslümanlar her geçen gün büyüdüğünden hareketle bu şekilde gidemeyeceği düşünülebilir. Ancak nüfusun kemiyetinden ziyade keyfiyeti önemlidir. Öğreğin Müslüman bir Rus bakan var mıdır? Hayır. İşte bu durum ne zaman gerçekleşirse Rusya'daki dengeler de o zaman değişir. Yakın gelecekte bu mümkün gözükmesine de 2050'lerde olabileceğine inanıyorum. Bu coğrafyada Türkiye'nin önünü kesebilecek çok devlet vardır. Bundan dolayı Türkler 50-60 yıllık uzun vadeli bir plan dâhilinde sabırla gerekli adımları atmalıdırlar.